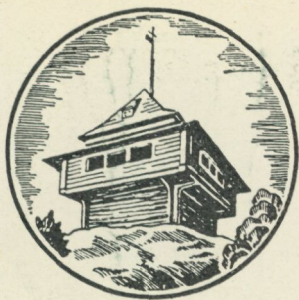

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1946**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1946

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Krönfigur från stavkyrka i Vossestrand, Hordaland, Norge. Skulpturen är i uppsatsen "Djevelen fra Vossestrand" (sid. 153 o. följ.) föremål för en närmare undersökning av konservator Reidar Kjellberg, Norsk folkemuseum, Oslo. Nordiska museet 16,629 c. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1946
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

SKANSEN BLOMMAR

EN BOTANIST PÅ SKANSEN

av Th. Arwidsson

Har du varit på Skansen?" — "Jaha!" — "Vad såg du där?" — "Djur." — "Mer?" — "Stugor." — "Såg du inga växter?" — "Joo." — "Vilka då?" — "Det vet jag inte."

Det var allt vad den tioåriga skolflickan visste om Skansens växter, men hennes två år äldre syster svarade i stället på sista frågan: "Konvalje." Ett mycket riktigt svar, ty denna den svenska försommarens väldoftande liljeväxt är både frodig och allmän på Skansen.

För nästan alla som besöka det stora friluftsmuseet är Skansen säkerligen mest djur, stugor, dansbanor samt Högloftet och Solliden. Att det finns träd på Skansen, välvärdade gräsmattor och möjligen något som kallas medicinska växter uppe vid vaktstugan, är nog allt vad en besökare vet om växterna där. Jag skall gärna erkänna, att det först var en sommardag för några år sedan, som jag själv kom underfund med att Skansen mitt bland slingrande sandgångar, djurburar och nysådda gräsmattor har en ganska intressant flora av vilda örter och dessutom en smula alltfjämt icke kulturpåverkad vegetation.

Några timmars strövtåg under olika årstider har sedan lärt mig, att det finns flera stycken riktigt sällsynta växter uppe på den gamla Tallbacken för att nu använda det ursprungliga namnet på en känd plats. Ja det finns nog växter på Skansen, som inte ens botanisten av facket sett och som han gör långa resor för att finna.

Det är nu så, att den som har intresse av växter har andra och som han — eller hon — tror mera givande trakter att vistas i än på Skansen. Jag är därför icke i tillfälle att meddela någon

slags fullständig, för lekmannen obegriplig och oläsbar förteckning på Skansens alla växter, men jag skall försöka ge några glimtar av vad en botanist kan se där uppe. När jag gör det, är jag väl medveten om att många av de trägna Skansenbesökarna, som flera gånger i veckan år efter år undersökt varje vrå av Skansen, veta mer om dess flora än den, som jäktat igenom området några korta timmar. Men ingen har ännu talat om vad han sett, det må vara min ursäkt.

För en botanist äro nog de tidiga morgontimmarna lämpligast, då man kan ströva i lugn och ro, och knappast någon människa stör morgonens daggfriska stillhet. När dagens rundvandring är avslutad, komma de första morgontidiga skolklasserna för att se på djuren på Skansen, björn, varg, lo, ren, uv och naturligtvis först och främst elefanten. Tänk om växterna hade så entydiga svenska namn! Ja, träden och buskarna, tall, björk, ek, ask, hassel och måbär ha det ju, men hur är det med örter och gräs — underliga namn på underliga växter. Det blir nog ingen annan råd än att följa en enda bok, när vi tala om växterna, och då ta vi C. Lindman, Svensk fanerogamflora, av vilken bok andra upplagan utkom för jämnt 20 år sedan.

Till och med på vintern kan botanisten finna mycket att undersöka: lavar på stenar, träd och gamla hus, mossor på trädstammarna, för att inte tala om vilka oväntade svårigheter igenkännandet av alla avlödade träd och buskar erbjuder under den kalla årstiden. Men det är ju i alla fall sommartid, som man i första rummet ägnar sig åt att se på växterna på Skansen. En vårkväll med vitsippmattor eller en försommarmorgon med prunkande häggar och liljekonvaljeknopp har sin stora tjusning, men det behövs dock en rundvandring för att ge mera intressanta fynd.

Redan i mitten av mars, när snön smälter i soliga lägen, anar man förvårens ankomst i den första skiftningen i gräsmattorna, och det är med spänning man konstaterar, att hasseln hängen tydligt sträckt på sig. Först senare är det tid att spana efter sipporna. Dessa spela en jämförelsevis ringa roll på Skan-

sen. Vanligast är vitsippan. Av andra vårväxter kan nämnas buskviolen, som man ser på många håll, likaså den förtjusande lilla nunneörten. På en håll vid soldattorpet brukar backnagelörten trivas.

En majdag kommo jag och en kollega till Skansen för att närmare studera maskrosorna. Det finns många sådana i vårt land. När huvudingångens nickande, rutiga kungsängslilja passerats, fingo vi väl se maskrosor, men vissnande sådana och lagda i korgar. Maskrosrensningen sköts med stor omsorg på Skansen och det är väl det, ty annars skulle nog det mesta av gräsmattorna bli "maskrosodlingar". Men för den som tänkt sig att kunna konstatera, hur många arter av maskrosor, som finnas inom Skansen, blev undersökningen besvärlig, ty det är inte på många fläckar man finner sådana kvar. Gräsmattorna vid huvudingången innehålla endast några få exemplar, och upp mot berget tillkommer en och annan art (*Taraxacum interruptum*, *patens*, *pectinatiforme* och *retroflexum* kunde min vän, som känner jordens maskrosor bättre än någon annan, fastställa härifrån). En daggekåpa (*Alchemilla micans*) trivdes gott i gräsmattorna, men uppe vid Moragården var det en släkting (*A. pastoralis*), som sågs i grässluttningen, och häruppe var åtminstone häromåret en rik maskrosflora (*T. angustisquameum*, *T. caloschistum*, *T. duplidens*, *T. fasciatum*, *T. Kjellmanii*, *T. mimulum*, *T. patens*, *T. proximum*, *T. retroflexum*). I gräsmattorna vid Skogaholms herrgård sågos enstaka maskrosor (*T. aequilobum*, *T. interruptum*, *T. mimulum*, *T. obliquilobum*, *T. retroflexum*), men vid Finngården växte bara två olika (*T. duplidens* och *T. sublaeticolor*). Ovan lappkåtan i kanten av en sandgång växa sparsamt några exemplar av Skansens enda verkligt vilda maskros, den rödfruktiga, finflikbladiga *T. marginatum*.

Kära läsare, låt nu inte allt latinet avskräcka från att vid nästa Skansenbesök studera några maskrosor närmare. En maskros är nämligen inte bara intressant ur botanisk synpunkt,

den är också vacker — fast det är inte många som inser det, och "den är ju så vanlig". Tänk om den i stället för att vara ett svårt ogräs vore en sällsynt växt, som endast finnes på en söderhavsö — då skulle den säkerligen uppskattas mera och vara en märkvärdighet. Jag kommer själv ihåg, hur jag häromåret med vördnad såg de första i Sverige i kruka uppdragna groddplantorna av den under senare år så omskrivna gummi-maskrosen. Men mitt förhoppningsfulla intresse gällde kanske då mera ekonomiska än estetiska drömmar.

En junidag, när allt ännu är skirt och friskt och grönt, har botanisten mycket att se på. Krolliljan vid Swedenborgs lusthus samt de på många håll förvildade körvel, bild 12, och libbsticka samt naturligtvis jättemattorna av konvalje iakttaga väl nästan alla. Men vad kan man mera få se? Vid Älvrosgården frodas skär desmeros, bild 5, violettblommig jordreva och strax intill står löktraven och skräpar. Vid Kyrkhultsstugan växa vildpersiljan och det svåra ogräset kirskål eller kvaller, som den förr hette.

Vi ströva vidare, se överallt ståtlig mjukhårig rödblåra och nå Balderslunden, som med björk, rönn, lingon- och blåbärsris, grästjärnblomma, ärenpris och silverfingerört icke erbjuder så mycket av botaniskt intresse.

Den stora ormbunken örnbräken, som skuggande breder ut sig i den med ek och lönn insprängda tallskogen, tilldrar sig intresset. Så nå vi Bergsmansgården, där de älskliga ekorrhären stå i full blom, under det att den högvuxna skogssallaten ännu inte visar sina gula holkar, jämför bild 8.

Vid Hornborgastugan stöta vi på vackra exemplar av fingerborgsblomman, bild 6, som lika ofta kallas med sitt latinska namn *Digitalis*. I tankarna flyttar jag mig tillbaka till de norska markerna, där denna ståtliga växt är vild och inte bara som i vårt land förvildad och självsådd. Oförgätliga exkursioner och upplevelser stiga fram i minnet. Men kronhjortarnas tramp återkallar mig till nuet. Smärta almar, ekar, aspar och yviga häggar omge dessa hjortars inhägnad. Tomtskräppan ser ännu ung och fräsch ut, men skelörten lyser skräpig, gul och blågrå.

Efter att vid Oktorpsgården ha kastat en blick på vitplistern och åkerförgätnigejen, nå vi så småningom fram till Moragården med gulvial, röd- och vitklöver, alsikeklöver, fyra arter duntrav, humlesmäre och ängshaverrot.

Redan i juli har den mellansvenska örtfloran hunnit bliva ganska utblommad och tråkig, och då är det mera några få praktsaker, som tilldra sig botanistens uppmärksamhet vid ett Skansenbesök. Vid huvudingången lägger man naturligtvis märke till näckrosdammens gula, vita och skära näckrosor, och i bakgrunden skymtar upp mot berget den mjukhåriga rikblommiga rosenduntraven, bild 2. I gräsmattan vid Skogaholms västra flygelbyggnad står den högvuxna violettblommiga knölklockan och i dammen där intill trivs i den glesa vassen gul svärdsililja, svalting och jättegröe. Själva dammen är överfylld av en smalbladig vattenväxt, den lilla gropnaten. I de flesta gräsmattorna finnes den nedliggande lilla ärtväxten humlesmäre, och i många vägkanter lysa krustistel och kropp upp den trista vegetationen, där utblommad hundkäx var för dagen den absolut fulaste.

Man kan nog säga, att röda färger dominera på högsommaren på Skansen, ty utom de nämnda krustistel och kropp — den sistnämnda föredrar jag att kalla med det gamla folknamnet brudpiska — är det gott om rödblåra och den halvvilda aftonviolen, som inte alls är någon viol utan familjesläkting till åkersenapen. Härtill kommer att hallonbuskarna digna under mognande frukter och att druvhyllens rika röda fruktsamlingar prunka vid husväggarna, bild 11.

En egenhet med Skansens växtvärld är att man ibland kan ströva ganska länge bland rajgräsrika gräsmattor och tråkiga småbusksnår, utan att mer än en och annan häckvicker lyser upp den botaniska enformigheten, för att sedan på en mycket begränsad fläck som t. ex. nordväst om Finngården möta en mängd arter såsom bergduntrav, lundbräsma, nejlikrot, smultron, skogsnarv och gårdsskräppa.

Nu kan besökaren undra, var på Skansen de ursprungligaste och minst kulturpåverkade områdena äro att finna. Jo, dels i

sluttningen mellan lappkåtan och älghagen, dels på hällmarksstupen i norr. Inom det förstnämnda någorlunda ursprungliga området ha vi vackra bestånd av alm, lönn, rönn i björkskogen, under det att i undervegetationen framför allt blåbär, konvalje och örnbräken spela den största rollen. Vid Lappläget frodas den sirliga ormbunken ekbräken bland getramsens klockor. Vid själva torvkåtan finnes en mängd vanliga växter såsom hallon, blodrot, åkerbinda, gullris, bergsyra och mycket annat.

Hällarna mot Djurgårdsbrunnsviken ha en mycket olika flora olika år, beroende på om våren är torr och kall eller våt och varm. Varje år kan man här, sedan man passerat Hälsingegårdens björkomsusade med kärleksört och harstarr bevuxna marker, finna hälleknopp, silverfingerört, fårsvingel, vårbrodd och stinknäva. En och annan måbärsbuske tilldrar sig också uppmärksamheten.

Som jag redan inledningsvis berört, hållas ogräsen kraftigt efter på Skansen. Detta gäller icke endast maskrosorna utan även ryssgubbe och kardborre. Backskärvfrö med sina daggbå bladrosetter är däremot så obetydlig, att den får växa kvar. I Gula husets omgivningar givas rika tillfällen att studera denna av botanisterna på sistone särskilt beaktade växt, som man trott sig finna se ganska olika ut på olika håll just i Stockholmstrakten.

De torvtäckta stugorna med sina stora taklökar och dussintals av den mellansvenska gräs- och örtfloran äro ett annat studieobjekt, som är värt stort intresse, och det är riktigt spännande många gånger att krypa runt för att göra upp fullständiga förteckningar från stugornas tak — ett studium som naturligtvis inte allmänheten har tillfälle att göra. Det var för-

Bild 1. Det är i Vårdkasbergets stup mot Djurgårdsbrunnsviken, som den ursprungligaste Skansenfloran finnes kvar. Invid vårdkasen växa vackra smårönnar bland gråbo, axärenpris, blåklockor och rösmansblod.

Foto Märta Claréus.

Bild 2. Vid huvudingångens näckrosdamm stå kraftiga ruggar av rosenduntrav ofta ända upp mot bergväggen. Foto Märta Claréus.

Bild 3. Kungsljuset på miniatyrgolfbanan vid Hällestadsstapeln gör skäl för namnet. Foto Märta Claréus.

Bild 4. Tingsvallen är en klövervall. Foto O. Ekberg.

Bild 5. Skir och skär prunkar den rikblommiga desmerosen invid Älvrosgården. Foto Märta Claréus.

Bild 6. *Digitalis* självsår sig lätt under gångstigarnas tallar vid Motjärn.
Foto O. Ekberg.

Bild 7. I dunklet vid Ravlundagården står den gulblommiga, kraftiga
lysımachian i täta bestånd. Foto Märta Claréus.

Bild 8. Vid tallarna trivs också skogssallaten med sina talrika små gula
holkar. Mellan Oktorpsgården och Ravlundagården. Foto O. Ekberg.

Bild 9. Orörd Skansennatur. Foto O. Ekberg.

Bild 10. En fridlyst idyll från en skärgårdsö eller ett naturskyddsområde
— nej, lövskogsbuskaget vid Stenstugan och Tjärdalen. Foto O. Ekberg.

Bild 11. På hösten prunkar druvhyll med röda frukter vid eldhuset från
Sollerön i Älvdalsbodarna. Foto Märta Claréus.

resten en journalist, som först bad mig se på denna takflora, och så fortsatte vi våra strövtåg bland Skansenburarna.

Saknas några växter på Skansen, som man kunde vänta att finna där? Ja naturligtvis gör det det. Men jag skulle särskilt vilja nämna de tre linogräsen, den gulblommiga lindådran, parasiten linsilke och gräset linrepe. Före den moderna frökontrollens och frörensningens genombrott voro dessa linåkerns speciella ogräs ganska vanliga. Nu när under de senaste krisåren linodlingen ånyo satt fart, ges ju tillfälle att åter söka efter dem, när man stöter på en linåker. Men Skansens linåker är ingen gammal linåker, den är ung och fröet prima. Därför få vi där också bara den triviala ogräsfloran med svinmålla, penninggräs, lomme och åkergyllen, men icke de tre nämnda linogräsen.

Så undra väl till sist läsaren och Skansenbesökaren: Vilka äro nu de märkligaste och sällsyntaste växterna på Skansen? Jag skulle vilja nämna följande, förutom den redan omtalade naten från Skogaholmsdammen:

En finbladig rölleka (*Achillea occidentalis*), som åtminstone sommaren 1943 fanns vid Fatburen. Vidare en duntrav, vilken är den enda av våra sjutton duntravsarter utom mjölkduntraven, som har vita blommor, och råkat få det missvisande artnamnet "rubescens". Den duntraven har spritt sig snabbt i vårt land och finnes nu på många håll på Skansen.

Ett högt lundgräs med breda mörka blad, långsvingeln, finnes på många håll på Djurgården, men maken till de jätteexemplar som finnas i berguvsens bur och hos lodjuret har jag aldrig sett av detta vackra och sällsynta lundgräs. En annan lundväxt som särskilt frodas på Skansen är den skira, tunnbladiga men frampå högsommaren nog litet skräpiga korsblommiga lundbräsman.

Bild 12. Körvel hör ihop med de gamla stugorna, såsom vi se av denna bild från Älvrosgården. Foto O. Ekberg.

Bild 13. Örnbräken frodas i skogen invid de slingrande gångarna väster om Oktorpsgården. Foto O. Ekberg.

Märkligast av alla är väl emellertid en starrart, skogsstarren, varav 1942 ett enda välutvecklat exemplar anträffades alldeles invid Hazelius grav. Det var i juli månad, när den för denna plats så karakteristiska pestroten för länge sedan var utblommad men ändå tilldrog sig uppmärksamheten genom sina stora blad, som fyndet gjordes. Denna starrart, som är ovanlig så långt norrut som i Stockholmstrakten, har senare förgäves eftersökts både av mig vid flera tillfällen och av min lärde vän, som just roat sig med att resa landet runt och anteckna vad som växer i insådda gräsmattor. En märklig forskning och en lustig hobby, som givit intressanta resultat och både ära och docentur.

Skogsstarren är som framgår av dessa rader icke vild på Skansen, och det är icke heller den gulblommiga videörtssläktingen (*Lysimachia punctata*), som man ser på så många håll, bild 7. Direkt inplanterad är säkerligen de svaga exemplar av den egendomliga ormbunken safsan, som finnas på ett håll invid de tågbevuxna slingrande vattenfyllda dammarna nedanför Bergsmansgården.

Safsan är den underbara växt, om vilken Linné skriver i Skånska resan: "Safsa-buske var en namnkunnog växt i Wirestad Socken, som endast fants här på et enda ställe, nämligen på en liten holme uti Fanhults å. Den kloka qvinnan Ingeborg i Mjärhult brukte, då hon bodde i Mjärhult, at gå til denna busken om mornarna tigandes och fastandes at rådföra sig med, jag vet icke hvem, hvaraf Wirestadboerne kallade busken Ingeborgs i Mjärhult predikestol." Safsan är förvisso en egendomlig växt och på mig har den gjort ett oförgängligt intryck, sedan den tid jag som ung student fick uppleva, hur den berömde uppsalaprofessorn inför de späda nyss uppkomna safsaplantorna avtog sin solkiga exkursionshatt och föll på knä i beundran och vördnad inför "Ingeborgs i Mjärhult predikestol". Linnés Skånska resa för snart 200 år sedan, egna exkursioner i ursprunglig svensk natur, trolldom, vördnad inför naturens under — minnen, minnen — och ändå ser den tusenhövdade massan blott några "blad", några helt vanliga "gröna blad".